

Waarom de namen Eemnes-Binnen en -Buiten?

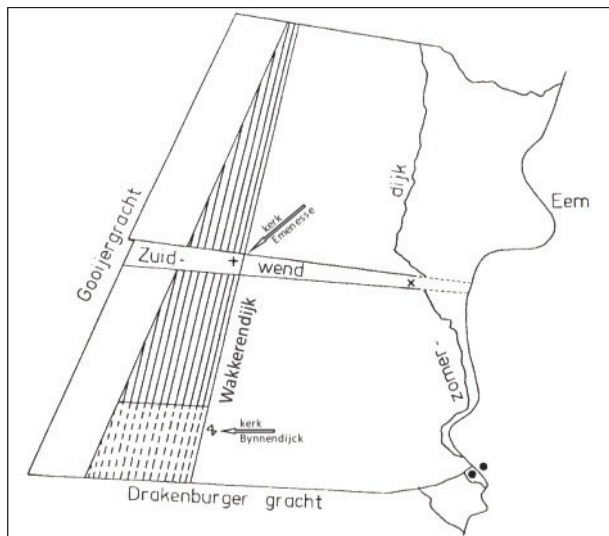
ROM VAN DER SCHAAF

Waarom zijn vroeger de plaatsnamen Eemnes-Binnen en -Buiten gegeven? Die vraag stellen veel mensen met belangstelling voor de historie. In teksten van oppervlakkig werkende auteurs worden de namen soms verwisseld. De kerk van Eemnes-Binnen staat immers buiten de vroegere zeedijk en de kerk van Eemnes-Buiten staat er binnen. Ook onjuist is de sedert 1995 meest gehoorde en gelezen verklaring van de namen, dat de Zuidwend de reden is van de naamgeving Binnen en Buiten. In dit artikel wordt een betere verklaring voor de namen verdedigd. Er is geen bewijs, maar de aannemelijkheid is gegroeid door nieuwe inzichten. Eerst worden de uitgangspunten behandeld. Daarna komt de nieuwe theorie over de namen, gevolgd door punten uit oude documenten die bijdragen aan de onderbouwing ervan.

GESCHIEDENIS EEMNES VAN 1250 TOT 1450

Al omstreeks 1250 was er door bewoners van Ter Eem (later Eembrugge genoemd) ontginning gaande in het gebied van de huidige Eemnesser polders. Omstreeks 1300 lag de noordelijke grens van ontginning bij de Zuidwend, maar de westelijke grens was niet bepaald. De Zuidwend is een strook grond aan de noordkant van de Eemnesser vaart. Lange tijd liep de Zuidwend door tot Laren. Toen de boeren hun akkers ver in de richting van Gooiland hadden uitgebreid, werd de graaf van Holland actief voor bepaling van de grens met het bisdom Utrecht. Omstreeks 1330 trok hij de grens op de plaats van de huidige Wakkerendijk / Meentweg en noemde die de ree. In 1336 liet hij daar een dijk aanleggen. Gebruik van het land aan de Hollandse kant van de ree werd vanaf 1339 bijna kosteloos. Enkele tientallen jaren werd er over de grens getwist tussen Utrecht en Holland. Beide partijen deden moeite om zoveel mogelijk boeren binnen hun gebied te houden of te krijgen. Omstreeks 1342 noemde de graaf een gebied tussen de westkant van de dijk en Gooiland *Oesthollant* (Oost-Holland). Iets later had de bisschop weer meer macht

Het gearceerde stuk toont Oost-Holland ca. 1345. De oostkant daarvan was toen de grens met Utrecht. In de periode 1351 tot 1356 is die grens verschoven naar de Gooiergracht. Het zuidelijke deel van Oost-Holland is gestippeld, omdat daar al vroeg akkers van Ter Eem (Eembrugge) waren. NB: De tekening is afgeleid uit het boek *Een Streekdorp*. De breedte van het gearceerde gedeelte is daar niet correct weergegeven.

en kon hij zijn gebied uitbreiden naar het westen. Hij scheidde in 1352 aan de westkant van de Eem het noordelijke deel van het rechtsgebied Eembrugge af.¹ Dat gebied kreeg de naam *Emenesse* en een bestuur met stadsrechten. Men mocht aan de westkant van de dijk op de Zuidwend een eigen kerk bouwen. Dat was op de plaats van de huidige kerk in de Kerkstraat. Nadat in 1356 de grens tussen Holland en

Utrecht ongeveer bij de huidige Gooiergracht was bepaald, waren de twisten tussen graaf en bisschop enige tijd voorbij. De verplaatsing van boeren van Eembrugge naar de westkant van de dijk was doorgegaan. Daardoor was ten zuiden van *Emenesse* ook een dorpje ontstaan. Aanvankelijk heette dat *Eembrugge de westzijde*. In 1439 kreeg het de naam *Bynnendijck*, het mocht ook een kerk bouwen en kreeg een bestuur met stadsrechten. Over de historie van de Zuidwend volgt later meer. Zie voor meer informatie van deze samenvatting de referenties [1] t/m [4].

NIEUWE INZICHTEN

In de afgelopen bijna negentig jaar hebben wel twintig onderzoekers veronderstellingen gemaakt over de herkomst van de namen Eemnes-Binnen en -Buiten. Maar in de laatste decennia zijn een aantal nieuwe constateringingen gedaan, waardoor vroegere veronderstellingen zijn ondergraven. In het kort betreft dit het volgende:

- Door het ca. 1989 uitgevoerd archeologisch onderzoek in de dekzandrug vlak

In 1352 kreeg Emenesse toestemming om een kerk te bouwen op de plek waar nu de Hervormde kerk staat. Zo is die ca. 1850 door Jan Fabius geschilderd (foto John Ruis).

ten zuiden en noorden van de Zuidwend bleek het zeer onwaarschijnlijk, dat op of in de directe omgeving van de Zuidwend een groep woningen heeft gestaan, die de voorloper is geweest van E e m n e s - Buiten. Dat onderzoek werd gedaan

in het gebied tussen Eemnes en het gemaal [5].

- In het boek *Eemland in verandering* motiveerde J. Vervloet in 2007, dat de Zuidwend niet een dijk is geweest, maar door andere oorzaken in een bepaalde periode hoger zal hebben gelegen dan het naastliggende land. Dat wordt in de volgende paragraaf toegelicht.
- In het boek *Een vallei vol water* gaf M. Mijnsen-Dutilh in 2011 een andere vertaling van zeer oude teksten over de Zuidwend, dan was gegeven door andere onderzoekers. Het in een oude tekst gebruikte woord *geslecht* (in 1651) betekent niet 'afgegraven', hetgeen eerdere onderzoekers dachten. Maar het betekent vlakgemaakt en gerepareerd. En de 'kampen' land werden toen *afgegraven*, hetgeen volgens Mijnsen betekent gescheiden door sloten [6, p. 61-62].
- De veronderstelling van veel onderzoekers, dat de in de 14^e eeuw herhaaldelijk gebruikte aanduidingen *binnen dijc* en *buten dijc* zuidelijk en noordelijk van de Zuidwend betekenden, was dus een misverstand.

In 1439 werd Binnendijk afgescheiden van Eembrugge en mocht men deze kerk bouwen. Foto Pieterskerk ca. 1923.

DE ZUIDWEND WAS GEEN DIJK

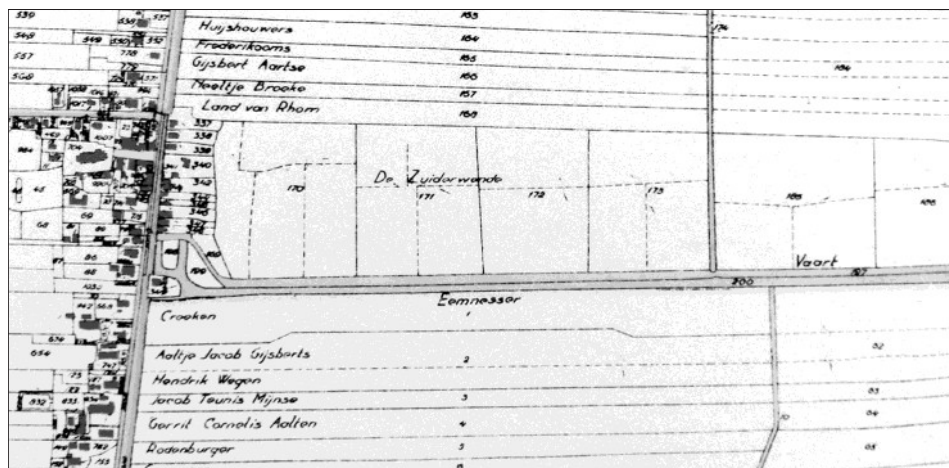
Onderzoekers zijn het erover eens, dat de Zuidwend in de 14e eeuw de grens was van de ontginningen, voordat men ten noorden daarvan meer land ging ontginnen. Maar er is lange tijd ten onrechte verondersteld, dat de Zuidwend is aangelegd als dijk. In het boek *Eemland in verandering* is in 2007 door professor J. Vervloet [7] een

andere zienswijze beschreven. Langs de noordkant van het ontginningsgebied was een wetering gegraven, voor afvoer van het lekwater uit het noordelijk gelegen veen. Eeuwen later werd dat de Eemnesser vaart. De strook grond aan de noordkant van de wetering werd lange tijd niet ontgonnen, ook toen men het land ten noorden daarvan wel ging ontginnen.² De overgebleven strook langs de wetering werd later Zuidwend genoemd. Vele jaren later lag die strook hoger dan het ontgonnen land, doordat het niveau van het naastgelegen land na de ontginning was gedaald door inklinking en oxidatie van het veen. Doordat de Zuidwend eerst niet werd ontgonnen, bleef de bodem op het oorspronkelijke niveau, dat toen nog boven zeeniveau lag.

Dergelijke verschijnselen heeft Vervloet ook elders in Nederland aangetroffen. De algemene naam voor zo'n verhoging is *zijdwinde* of *zijdwende* (zijkering). Daarvan is Zuidwend als verbastering afgeleid. De grond van een zijdwende was meestal gemeenschappelijk eigendom van de deelnemers aan de ontginning. Bij Eemnes kwam de opbrengst van de verpachting aan boeren lange tijd ten goede aan de parochies Eemnes-Binnen en -Buiten. De zienswijze van Vervloet werd in 2007 onderschreven door M. Mijnsen-Dutilh en is in 2009 uitgebreid beschreven door C. de Bont [8].

Volgens deze laatste inzichten is het dus een misverstand, dat de Zuidwend als een dijk is opgeworpen voor bescherming tegen de zee, voordat noordelijker gele-

De grenzen van de 'kampen' op de Zuidwend werden in 1651 verduidelijkt door de aanleg van noord-zuid lopende sloten; heel anders dan de west-oost verkaveling van de rest van de polder. Het is goed te zien op deze kadastrale kaart van 1942 en ook als je op de toren staat.

gen dijken werden aangelegd. Van omstreeks 1300 tot 1400 zal het niveau van de Zuidwend bijna even hoog zijn geweest als het naastliggende land. Omstreeks 1500 had de Zuidwend mogelijk het aanzien van een brede dijk van een meter hoogte, doordat het niveau van het ontgonnen land aan beide zijanten sterk was gedaald.

BEST PASSENDE THEORIE OVER DE NAMEN

Reeds in de jaren 1342 tot 1345 waren er voor Eemnes aanduidingen met *binnen dijk* en *buten dijk*. Die staan in lijsten van betaalde belastingen aan de graaf van Holland [9]. Omdat er geen aanwijzingen zijn over een oost-west lopende dijk, is het waarschijnlijk dat men de in 1336 aangelegde noord-zuid lopende dijk op de plaats van de Wakkerendijk bedoelde. De in 1439 door de bisschop gegeven naam *Bynnendijck* is volgens mij gegeven, omdat de meeste inwoners van Eembrugge binnen de dijk waren gaan wonen. Door stormvloed in de periode van 1409 tot ca. 1435 zijn waarschijnlijk veel gezinnen verhuisd naar de veilige westkant van de dijk [10]. Een aantal zal reeds na het overlijden van de bisschop (1342) zijn verhuisd naar de westkant. Zij hadden dat namelijk in 1339 aan de

Herinnering aan de Binnen-
diekers, geïntroduceerd ca.
1987

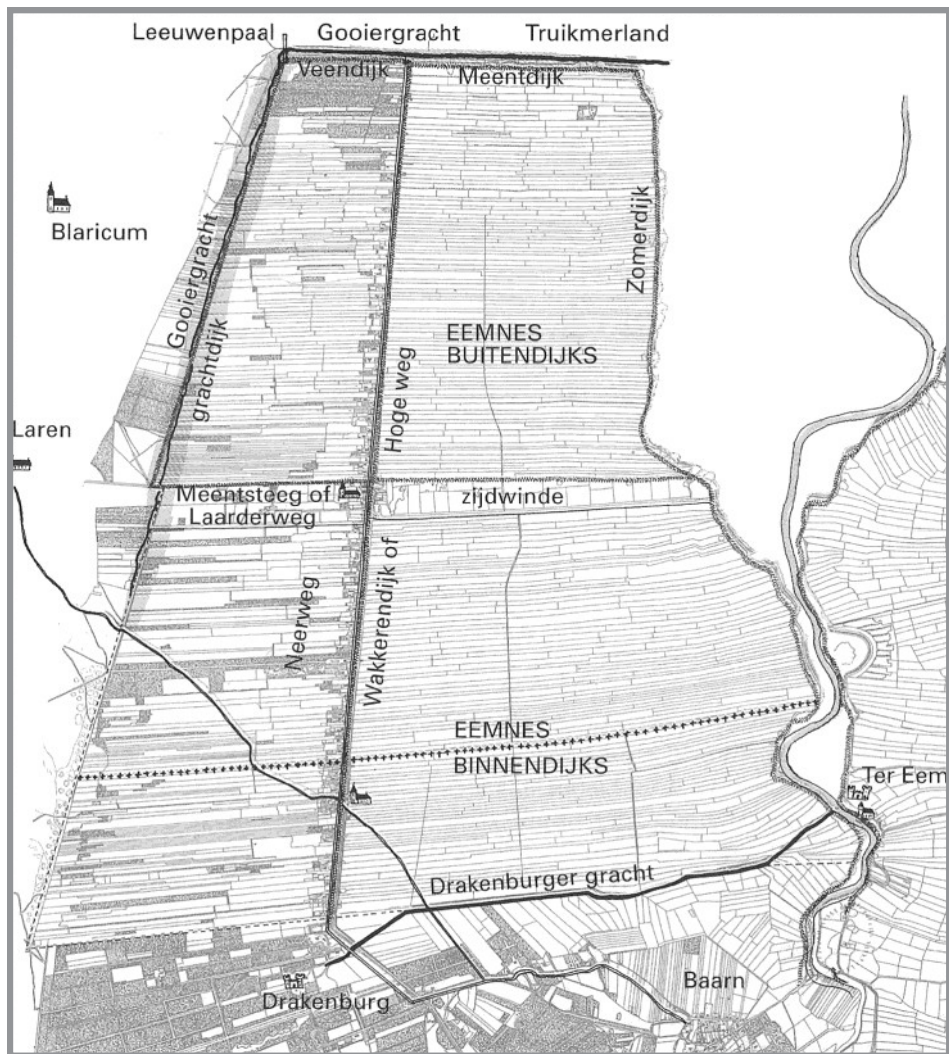
graaf van Holland beloofd, ter verkrijging van goedkope erfpacht aan de westkant van de dijk [2]. Op twee plaatsen zullen er ook wat woningen aan de oostkant van de dijk zijn geweest, omdat de grond daar hoger was. Dat was bij de kern van het latere Eemnes-Buiten, waar nu de huidige oneven huisnummers Wakkerendijk 1 t/m 25 zijn (op de Zuidwend). De andere plaats is bij de Pieterskerk, op de zandrug waar- op ook de kerk is gebouwd.

Het dorp ten noorden van *Bynnendijck* heette in 1458 nog *Emenese* [4, p. 167-168]. Vóór 1352 heette het hele gebied *Emenese*. In de 15e eeuw waren de twee plaatsen niet veel meer dan een lint van boerderijen aan dezelfde dijk. Waarschijnlijk werden ze door velen eigenlijk als één dorp *Emenese* gezien. Omstreeks 1500 zijn de namen naar elkaar toegroeid. De namen werden *Emenese Binnendijks* en *Emenese Buitendijks*. Die namen zijn in de 18e eeuw overgegaan in *Eemnes-Binnen* en *Eemnes-Buiten*.

De boven genoemde reden voor de naam *Binnendijk* is duidelijk. Maar waarom werd omstreeks 1500 de toevoeging *Buitendijks* aan *Emenese* gegeven? De beste verklaring is het volgende punt. Naast de vroeger gebruikte algemene aanduiding *Emenese* voor het hele gebied paste de toevoeging *Buitendijks*, als tegenhanger van *Binnendijks*. Het grensde immers aan de binnen-zee, die later *Zuiderzee* is genoemd.

Zo ontstond de merkwaardige situatie, dat van ca. 1340 tot ca. 1450 binnen en buiten betekende aan de west- respectievelijk oostkant van de dijk die later *Wakkerendijk* is genoemd. En dat *binnendijk* en *buitendijk* vanaf ca. 1500 betekende aan de zuid- respectievelijk noordkant van het gebied van de twee dorpen. Dus binnen/buiten betekende eerst west/oost en later zuid/noord. Maar de grens tussen de twee dorpen lag altijd tussen de huidige adressen *Wakkerendijk* 178 en 180. Dus ver ten zuiden van de *Zuidwend*.

Dit kaartje uit het boek *De Eemlandsche Leege Landen* (p. 110) was voor velen misleidend, omdat het leek of de Zuidwend ooit de grens was tussen Eemnes-Binnen en -Buiten. Maar de auteur C. Dekker wilde alleen de Zuidwend benadrukken als grens van ontginningen.

CONCLUSIES UIT TEKSTEN VAN OUDE DOCUMENTEN

In de volgende alinea's noem ik mijn conclusies uit teksten van globaal 600 jaar oude documenten, die belangrijk waren voor het onderzoek.

Deze verklaringen ondersteunen mijn theorie over de herkomst van de naam Binnendijk voor het latere Eemnes-Binnen. Bovendien blijkt daaruit, dat de naam niet is gegeven i.v.m. een oost-west lopende dijk aan de noordkant van het gebied Binnendijk.

Betekenis *binnen dijk* en *buten dijk* in de 14^e eeuw

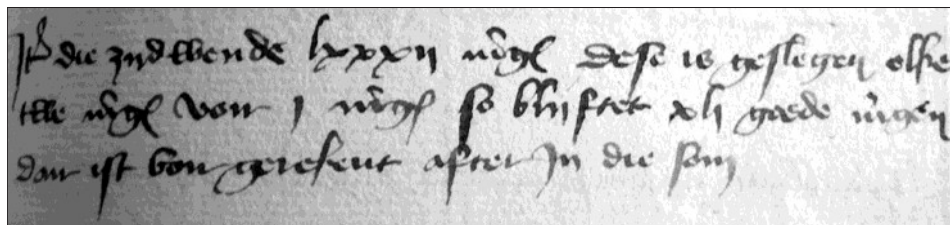
Van de periode 1342 tot 1345 zijn er lijsten van geïnde belasting door Florens van der Boechorst, rentmeester voor de graaf van Holland. Die lijsten zijn door Hamaker in een boek toegankelijk gemaakt [9]. Uit een door mij opgesteld overzicht trok ik de volgende conclusies. De vermelding *binnen dijk* betekende in genoemde belastinglijsten westelijk van de Wakkerendijk. Met *buten dijk* bedoelde men woonplaatsen aan de oostkant van de ree. Een deel van de boeren woonde waarschijnlijk nog enige tijd ergens ten oosten van de dijk, terwijl zij reeds land bebouwden aan de westkant.

Ook staan aanduidingen *binnen dijk* en *buten dijk* vanaf 1340 in aktes voor de rechten van belastingheffing, die door *leenhoven* werden verstrekt aan *leenheren*. Voor de meeste gebieden bij de Eem had de bisschop van Utrecht de St. Paulusabdij te Utrecht aangesteld voor de uitgifte van die aktes, waardoor de Paulusabdij via leenheren inkomsten kreeg. Uit de omschrijving in een bepaalde akte van 1384 (voor leenheer Gerrit van den Berghe Gillessoen) blijkt volgens onderzoeker Maris, dat toen met *buten dijcs* werd bedoeld: aan de oostkant van de Wakkerendijk [11, p. 53]. De tekst van 1384 was kennelijk aangepast ten opzichte van de tekst in 1331 (toen vader Gilles van den Berghe), omdat in 1336 de dijk op de ree is aangelegd [12, fol. 28r en 43vso].

Grens tussen *Bynnendijck* en *Emenesse* omstreeks 1400

De tekst van de brief van 1439 voor de verlening van stadsrecht aan *Bynnendijck* door de bisschop is in een boek gepubliceerd [4, p. 164-166]. Door de omschrijving van de grenzen veronderstel ik, dat er aan de noordkant van *Bynnendijck* geen dijk of zoiets was, om in het landschap de grens met *Emenesse* te her-

Deze middeleeuwse tekst van een registratie in 1446 betreft een zijdwende in de huidige Zuidpolder ter hoogte van Wakkerendijk 106. De transcriptie luidt: Item die zijdwende .lxxxij. mergen dese is geslegen elke twe mergen voir .j. mergen so blijftet .xlj. goede mergen dair ist voir gerekent after in die som. In gewoon Nederlands: Dit betreft de zijdwende van 82 morgen. Elke twee morgen wordt belast voor één morgen van goede kwaliteit. Dus er wordt belast voor 41 morgen.

kennen. Voor de andere drie grenzen (west, zuid en oost) werden wel landschapelijke afbakeningen vermeld.

Mijn veronderstelling wordt ondersteund door de registratie voor grondbelasting ca. 1446, die toen *morgengeld* werd genoemd. De originele documenten heb ik in Het Utrechts Archief gefotografeerd en thuis bestudeerd [13, inv.nr. 332].

Uit de afzonderlijke registraties voor *Bynnendijck* en *Emenesse* trok ik de volgende conclusies. De grens tussen *Bynnendijck* en *Emenesse* lag ca. 1446 op de plaats waar de grens eeuwen daarna nog lag, tussen Wakkerendijk 178 en 180. Een heel andere constatering is, dat er ongeveer ter hoogte van Wakkerendijk 106 een grote strook gedeeltelijk ontgonnen land was (ca. 70 ha). De gedeeltelijk ontgonnen strook werd omschreven als *zijdwende*. Mogelijk is dat enige tijd een ontginningsgrens van het zuidelijke deel van Eemnes geweest. De bewoners van het gebied tussen Wakkerendijk 178 en 106 kunnen zich omstreeks 1350 al thuis gevoeld hebben bij het in 1352 gestichte *Emenesse*, omdat de kerk van Eembrugge veel verder weg lag. Misschien is daarom de zuidgrens van *Emenesse* niet gekomen bij de oude *zijdwende* (ongeveer bij Wakkerendijk 106), maar zuidelijker. Volgens die redenering is het begrijpelijk, dat er in het landschap geen duidelijk zichtbare grens met *Emenesse* was.

Verandering plaatsnamen omstreeks 1500

Uit genoemde registraties van grondbelasting blijkt verder hoe de naamgeving van de twee dorpen geleidelijk veranderde in de periode van ca. 1450 tot 1500. Misschien sprak de nieuwe naam *Bynnendijck* de mensen ter plaatse niet erg aan. Bijgaande tabel voor de jaren 1446 tot 1511 geeft de namen die ik voor de twee dorpen in de registraties aantrof voor vijf verschillende jaren.

Jaartallen	Aanduiding Eemnes-Binnen	Aanduiding Eemnes-Buiten
1446	<i>Eembrug die Westside</i>	<i>Emenese</i>
1456	<i>Eembrug die west zijde, terwijl ontvan- ger schrijft Eemness binnen dijcks</i>	<i>Emenese</i>
1470	<i>Bynendyck plus Eembrug die westsyde</i>	<i>Emenese</i>
1501	<i>Eembrugghe die westzijde plus Byn- nendijck</i>	<i>Emenes buten dijcks</i>
1511	<i>Bynnendyck plus Eembrugge die West- zijde</i>	<i>Emeness buten dycx</i>

Deze tabel geeft de twee plaatsnamen volgens vijf opgaven voor grondbelasting in een periode van 60 jaar. Voor Eemnes-Binnen hield men nogal vast aan de oude naam Eembrugge de Westzijde, naast de nieuwe naam Bynnendijck. Nadat men in 1456 voor Eemnes-Binnen éénmaal de naam “Eemnes binnen dijcks” had geschreven, schreef men voor Eemnes-Buiten pas in 1501 “Eemnes buten dijcks”.

Bewoonbaarheid polder in 1481

In de door Jan Out opgestelde Kroniek van Eemnes staat een passage uit het verslag van het Utrechtse leger over 1481. Die passage geeft de indruk, dat in die tijd het wonen in de Eemnesser polder niet meer goed mogelijk was. Het was er in ieder geval in de wintermaanden te nat geworden. Dat blijkt uit de woorden: *een moerig en veenig land, en wegens dezelfs natuurlyke gesteltheit sterk, en byna ongenaakbaar in den winter* [2].

SAMENVATTING HERKOMST NAMEN

De namen van de plaatsen Eemnes-Binnen en –Buiten zijn geleidelijk ontstaan. Na de stormvloeden van 1409 tot 1433 was de in 1439 ingevoerde naam *Bynnendijck* begrijpelijk door verhuizingen van Eembrugge naar de westkant van de Wakkerendijk. Omstreeks 1500 ging die naam over in *Emenese Bynnendijcx*. Vanaf die tijd gebruikte men de naam *Emenese Buytendijcx* voor het noordelijker gelegen dorp, dat in 1352 *Emenese* was genoemd. Bijgaande tabel met namen in de periode

Jaartallen	Aanduiding Eemnes-Binnen	Aanduiding Eemnes-Buiten
tot 1352	hele gebied tussen Eem en oostkant Laren heette <i>Emenesse</i>	
1352	<i>Eembrug die Westside</i>	<i>Emenesse</i>
1439	<i>Bynnendijck</i>	<i>Emenesse</i>
± 1460	Twijfel tussen <i>Eembrug die westzijde</i> , <i>Bynnendijck</i> en <i>Eemnes binnen dijcks</i>	<i>Emenesse</i>
1501	Twijfel tussen <i>Eembrug die westzijde</i> , <i>Bynnendijck</i> en <i>Eemnes binnen dijcks</i>	<i>Emenes buten dijcks</i>
± 1520	<i>Emenesse Bynnendijcx</i>	<i>Emenesse Buytendijcx</i>

Deze tabel geeft de verandering van de twee plaatsnamen in 200 jaar, zoals die uit allerlei documenten is af te leiden. Er waren dikwijls wel kleine verschillen in spelling.

van ca. 1340 tot ca. 1520 geeft aan hoe de namen, die vanaf 1352 sterk verschillend waren, omstreeks 1500 naar elkaar toe groeiden.

De belangrijkste redenen voor een andere conclusie over de herkomst van de namen dan eerdere onderzoekers publiceerden zijn de volgende:

- Omdat de Zuidwend geen dijk was, wordt met de in 1439 gegeven naam *Bynnendijck* niet de Zuidwend bedoeld. Er zijn ook geen aanwijzingen dat er bij de noordelijke grens van Eemnes-Binnen een oost-west lopende dijk was.
- De naam betekent ook niet ten westen van de Eemdijk bij Eembrugge of de Zomerdijk. De aanduiding *binnendijcx op Emmenesse* werd namelijk voor het eerst door Holland (graaf Willem IV) geschreven in 1340, voor een stuk grond aan de westkant van de kort daarvoor op de ree aangelegde dijk (later Wakkerendijk/Meentweg).
- In geschreven tekst komen de namen *Emenesse Buytendijcx* en *Emenesse Bynnendijcx* voor vanaf omstreeks 1500. De namen zijn volgens mij ingevoerd, omdat het hele gebied aanvankelijk *Emenesse* heette en het daardoor verwar-

Op de kaarten van ca. 1580 tot ca. 1630 werd Eemnes geschreven als Ymenes. Daarna werd het achtereenvolgens Immenes en Emmenes en vanaf ca. 1710 schreef men Eemnes.

rend was, als met die naam alleen het noordelijke deel van het lint boerderijen werd aangeduid, terwijl het zuidelijke deel *Bynnendijck* heette.

- Pas in 1580 werden namen die lijken op Eemnes Binnendijs en Eemnes Buitendijs voor het eerst op een kaart gebruikt.
- Dat de Wakkerendijk een zeedijk was en geen achterkade van ontginning, blijkt uit het grote verschil in de dikte van de kleilaag op het veen tussen de westkant en de oostkant.

NASCHRIFT

Een belangrijke steun voor mijn onderzoek waren de documenten en boeken die door Jan Out en Wiebe van Ijken in de afgelopen tientallen jaren zijn verzameld. Op de website van Historische Kring Eemnes staat de door Jan Out opgestelde Kroniek van Eemnes [2]. Die wordt

periodiek aangepast. Voor de 14^e en 15^e eeuw geeft de Kroniek meer dan tien jaartallen waarbij gebeurtenissen over dit onderwerp worden genoemd. Jan Out geeft daarbij meestal de referenties van de bronnen in diverse archieven. Voor de interpretatie van de registratie van *morgengeld* en het vinden van de vermelding van *zijdwendes* daarin was de hulp van H. Hovenkamp van Het Utrechts Archief heel zinvol. Dit artikel heb ik beperkt tot enkele voor de discussie belangrijke feiten. In mijn rapport *Onderzoek namen Eemnes-Binnen en -Buiten* staat een uitgebreide

toelichting. Dat rapport wordt bewaard in de Collectie Documentatie van HKE en later misschien ook in openbare archieven.

REFERENTIES

- [1] Rom van der Schaaf, venster 2 “Graaf of bisschop, 1000-1356”, in *Historische Canon van Eemnes*, Eemnes 2011, p. 13-19.
- [2] *Kroniek van Eemnes* op website www.historischekringeemnes.nl, samengesteld door Jan (J.V.M.) Out.
- [3] J. Groeneveld, “De oostgrens van het Gooi, de geschiedenis van de verschillende grensvakken”, in: *Historische Kring Eemnes*, 28 (2006) 3, p. 117-131.
- [4] Mr. R. Fruin, *De Middeleeuwse Rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht*, 3^e deel, 's-Gravenhage 1903, p. 164-166. Brief van 1439 met afspraken van bisschop Rudolf van Diepholt voor de nieuwe stad Bynnendijck. Tevens p. 167-168: Brief van 1458 met nieuwe afspraken van bisschop David van Bourgondië over Emenesse.
- [5] Heleen Visscher, RAAP rapport 40, Amsterdam 1991, p. 26, EL 21 t/m 29 en EL 60, 61.
- [6] M. Mijnsen-Dutilh, *Een vallei vol water, waterschapskroniek Vallei & Eem 1616-2011*, Utrecht/Leusden 2011, p. 61-62.
- [7] J. Vervloet, S. van den Bergh e.a., *Eemland in verandering, ontginning en ruilverkaveling in het gebied van de Eem*, Utrecht 2007, p. 23-25.
- [8] C. de Bont, “Twee vechten om de Eem ..., over de ontginningsgeschiedenis van Eemnes”, in: *Tussen Vecht en Eem*, 27 (2009) 3, p. 213-226. Een aanzet voor zijn visie was al verschenen in: Chris de Bont, *Het historisch-geografische gezicht van het Nedersticht*, Wageningen 1991, p. 67-71.
- [9] H.G. Hamaker, *De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis*, nieuwe reeks, no. 21, Utrecht 1875. De passages over Eemnes zijn door R. van der Schaaf samengevat en voorzien van conclusies in het rapportje Tabel van namen uit grafelijke rekeningen Eemnes 1342-1345, file-naam HamakerRekeningenTabel.
- [10] P. Koelewijn, “Overstromingen en watersnoden aan de zuidwal van de Zuiderzee, 2”, *Bun Historiae*, 2012 nr. 2, p. 36-39.
- [11] A.J. Maris, *Eemnes, rechtskundige ontwikkeling van gemeente en waterschap*, Utrecht 1947.
- [12] *Leenboek der St. Paulusabdij A*, Het Utrechts Archief, toegang 85-1 Paulusabdij te Utrecht, inv.nr. 30 Leen- en tijnsregister, periode 1221-1420.
- [13] *Leggers van het morgengeld in het Overkwartier en Eemland*, Het Utrechts Archief, toegang 58 Staten van Utrecht landsheerlijke tijd, sectie 2.1.9.1.2 Morgengeld, inv.nr. 332 t/m 352. De passages over Eemnes zijn door R. van der Schaaf samengevat en voorzien van conclusies in het rapport Onderzoek heffing morgengeld in Eemnes 1446-1511.

NOTEN

- 1. Het rechtsgebied Eembrugge omvatte omstreeks 1340 het gebied aan de westkant van de Eem tot de grens met Holland en ten noorden van Baarn. Aan de oostkant van de Eem omvatte het een groot deel van Eemland.
- 2. Volgens Vervloet werden dergelijke stroken grond dikwijls beschouwd als gemeenschappelijk eigendom van de ontginners. Dat kan de reden zijn, dat de strook lange tijd niet werd ontgonnen.